

ГОЈКО БОГО

НЕМА НАДМЕТАЊА СА СЛАВУЈЕМ

Разговор водио Лука Баљ

Лука Баљ: *Назradi коју брeмени име „кнеза српских пeсника” симболички значај није пoпирeбно пoсeбно наглатцавајши, пoгопиво ако се ради о добитнику који пoпиче из истог ужeг зоворног и гeогрaфског ареала као и сам Дучић. Шта је онај, због кога су некад критичари пeсницима савeтовали да се „први Дучићи у воду бацају”, савременом пeснику?*

Гојко Бого: Дучић је сам своје „прве мачиће”, иако врло хвалене, у воду бацио, чак девет песама – од тридесет три – из знамените *Антиологије новије српске лирике* Богдана Поповића није уврстио у *Сабрана дела*. Након што је темељито одшколовао свој дар и утврдио поетичка уверења, на високо је подигао песничку мету, до које нису добацивали његови „рани радови”. „Први Дучићи” су прве жртве његове песничке доктрине према којој је: „Лирска песма једини род уметности где осредње значи исто што и рђаво и где ништа није добро што није савршено.” До краја живота је „усавршавао” већину песама.

Наслањајући се најпре на Војислава Илића, потом на савремену француску поезију, постулате парнаса и симболизма, Дучић „догматизује” естетичко начело по коме је стил песничког казивања битан колико и оно што се хоће рећи. Својим стиховима на убедљив начин превазилази поделу на форму и садржину уметничког дела, као наслеђе романтичара и реалиста. И то је можда његов највећи допринос нашем модерном песништву.

Следујући овај естетички упут, наша поезија са Дучићем, Ракићем, Дисом и још модернијим Црњанским, Растком Петровићем и Настасијевићем хвата корак са савременим европским књижевностима.

Откако читам и пишем, увек сам се дивио Дучићевом мајсторству сублимације личног и колективног искуства у песнички језик. У његовом осећању и поимању света, како се то обично каже, амалгамирани су трагови наше историје и традиције са одјецима модерне европске културе. Такво јединство звука и значења, лирске медитације и најдубљих личних осећања без премца је у нашој поезији. Можда би му се још само Настасијевић, на свој начин, могао примакнути. Готово свака његова реч брижно је отесан камен узидан у прецизно размерену и складно озвучену зиданицу. А свако осећање процеђено на духовном цедилу. Дучић се не одриче себе, али се и не исповеда, не приватизује и не приземљује, када говори о себи, говори о Песнику као Ствараоцу. За њега је песник друго име Створитеља. Такво самопоштовање и уважавање песникове задаће, његове друштвене улоге и значаја поезије, данашњи песници би, ма колико се разликовали, могли да приме као важну опоруку.

Дучићево дело окруњује матични ток наше песничке историје који почиње са народном поезијом, Његошем и Змајем. И за њега вреди оно што је речено за Бодлера: моде пролазе, Бодлер остаје. И Дучић остаје, упркос свим модама, то најбоље потврђује изузетно поштовање Попе и М. Павловића, наших „најмодернијих” песника, данас већ класика. Дучићеви трагови приметни су код немалог броја наших савременика.

А ја, кад год прођем требињском главном улицом, чија видна оса упира право у врата Грачанице, и погледам навише, чини ми се да су врата храма увек отворена и да на прагу бдије песникова сен. Као да Дука, одозго са Црквине, свакад надгледа стазу којом ходим и опомиње да у свему што радим и како живим, колико могу, постојано следим своја животна убеђења, песничка, духовна, грађанска и патриотска.

Сјадатије у ред оних српских песника чије је дело, уз све узајамне поетичке разноликости, у значајној мери везано за завичајну тематику и језик. Шта за Вас значи та завичајна инспирација, како оцењујете њен утицај на настанак уметничке слике света, његово у савременом песничком изразу?

Мој завичај је мој језик, ту флоскулу писци често користе, иако завичај није само језик, ни матерњи ни усвојени. Кад би тако

било, сви би српски песници били Херцеговци, јер пишу херцеговачким језиком кога зовемо српски. Шалу на страну, и то би било ближе памети него „бехаес“, како српски језик покрштавају у Хагу. Попа је Херцеговину назвао Тосканом српског језика и писао је „тоскански“, иако му то није био матерњи језик. Да не помињем друге велике писце, од Конрада до Бекета, који су писали „туђим“ језиком. Кад би то био само језик, писци би могли да бирају свој завичај. Завичај јесте и језик, али и традиција и култура, историја, географија, поднебље, крајолик... Све то јесте, али јесте и још нешто, што је готово атавистичко. Неко осећање припадности срасло са нашим унутарњим бићем, нешто приватно и привилеговано у нашој свести и подсвести.

То романтично осећање и ја делим са бројним српским завичајцима, мада знам да одавно није „à la mode“.

Не осећају то једнако сељаци и грађани, по пореклу. Они из великих градова, што често мењају улице и адресе или се селе из града у град, из земље у земљу, као номади, Американци и Цигани, попут Ахасфера, немају завичај. Амерички песник српског порекла Чарлс Симић каже да се као градско, београдско дете, у сваком великом граду осећа као код куће. Ово осећање душевне припадности, изгледа, пламиња само у заветрини, не опстаје на ветрометини. Отуда је завичајна поезија често преоптерећена локалним колоритом.

Ова емотивна болећивост подоста зависи и од старосне доби, код деце и оних у позним годинама она је дубља, готово мистична. Срби што последњи час ишчекују негде у туђини понекад траже да им неко у авиону донесе кесицу земље „из завичаја“, да им утопли и оплемени вечно почивалиште. Не бих рекао да је то нека посебна одлика само погубљених словенских душа, и други народи познају ту жудњу за гнездом. Зар Талијани не кажу: Види Напуљ и умри! – иако од лепог Напуља има и лепших градова.

Завичај је одвајкад опојна песничка тема. Није лако препознати како и на који начин тај зов одлеже у нама. У ствари, дистинкција између завичајне и патриотске, родољубиве лирике је неодредива, често се ти мотиви преплићу. Таква укрштеница је сјајни *Ламени над Београдом* Црњанског. Дучић је волео родни град, али је, за разлику од Шантића, зазирао од локалних мотива, од прикивања за своју стenu, па се из Требиња спустио у Дубровник да би свој лирски круг проширио на Медитеран, и још даље и дубље, на повест и национални мит, Византију и царски Призрен. Имамо ми и данас великих песника који умеју да прошире свој завичајни лирски ареал и да искористе његову чар, као Ного, Сладоје, Ми-

лосав Тешић, и Бећковић на нешто друкчији начин. Да не набрајам даље, огрешићу се.

Неком се може чинити да су ти мотиви, та локална археологија и топонимија, део једне традиције одгурнуте у историју књижевности. Ако цео свет постаје једно село, онда је наш завичај цео свет, зашто би то били само моје село, мој град или крај? Безбојни урбани пејзаж је стога прикладнији рам за слике и осећања које побуђује недостатак визије и неизвесна планетарна пометња што изнутра разједа све ствараоце и све хуманисте. И доиста, бездушна пустош и егзистенцијална стрепња прожима знатан део савремене поезије. На овај цивилизацијски духовни изазов песници двојако одговарају. Наспрам покушаја да се са светом успостави критички дијалог, све приметнија је и жудња за топлијим, утопијским стаништем и склоништем, за својом Итаком, као митолошким завичајем. То јесте бекство, али и бекство је неко решење. Нано- и банко-варвари нису никакво, ма шта мислио Кавафи. Велики нановарварополис никад неће бити песников завичај. Неко село у брдима још може бити добар азил. Мени је моја стара кућица у Влаховићима и данас души одушак.

Критика је назначила главнину песника с чијим вас делом, њо њоевичким сродностима, доводи у везу. Која бисте имена, из традиције или савремене српске песничке плејаде, њо њој оглашеној сродности или лично афинишеју, Ви ајострофирали?

Сви су песници у сродству и обично избегавају помињање чланова уже породице. Неки би пре прогутали жабу него да преко језика превале име неког „брата по несаници”. Има за то неколико разлога. Најпре, неког ће неправедно заборавити. Потом, писци, као и други ствараоци, пролазе кроз различите фазе, па иако је мајсторска рука препознатљива, веома су ретка монолитна дела. Упоредо са нашим поетичким уверењима мења се и наша лектира. Данас радо читамо једног, сутра другог песника.

А од кога учимо? Од сваког. Прича о уметничкој оригиналности није престара, а могла би с нашим веком бити и архивирана. Још је Гете говорио о светској књижевној заједници. Неко је, шалливо, уметност означио као породицу покрадених крадљиваца. Као што су у породици сва лица различита, иако се гени могу препознати, тако је и у уметности, посебно поезији: иако се сви оригинални рукописи разликују, гени се, ипак, не могу избрисати. Тако је са мном и сваким другим. Проблем је како свој камичак уградити и заједничку кућу. И онда кад ударамо неком својом странпутицом, нисмо далеко од неке друге стазе. На наше стваралачко

опредељење, какво год било, утиче и оно што смо научили од других, бар да не понављамо туђе искуство или да не идемо правим, утабаним путем, јер је прав пут досадан и никог не привлачи.

Дакле, куд год кренемо – ево и у овом разговору – вребају вас утабана стаза и општа места. Стога је боље да се вратим „мојим” песницима, свеједно да ли ходе путем или непутем, да ли су ми „генетски” блиски или нису, нека се тиме критичари баве. Поред оних које сам поменуо, радо читам Настасијевића, Ујевића, Дучића, Попу, Миљковића, Ивана В. Лалића, Борислава Радовића... Премда не треба сметати с ума да наша песничка традиција није строго одељена од светске песмарице. Наш прозор према свету широм је отворен још од почетака наше новије књижевности, од Доситеја, Вука и Његоша, као што је био отворен и у старини, од Светог Саве. Праведније би било рећи да сваки песник десном руком заима из домаћег, а левом крадуцка из светског амбара. Заједничка је то баштина. Зар и Гете није (о)венчао нашу *Хасанагиницу*?

Колико је поезија данас, у условима савремене друшћивеной-лишћичке коншћишћуције на националном и глобалном нивоу, у сшћању да осшћварује йошћенцијал свој айокрифној смисла и субверзивне моћи?

Нема погодна времена за поезију. Изгледа да непогода песнику више годи, да је неслобода плоднија од стваралачке слободе и несрећа од среће. То јесте парадокс, али историја књижевности га оверава. Поезија је, канда, некаква изнимка, за њу не важи природно и друштвено правило да под мразом цвеће не цвета.

Наравно, минула су времена панегирика; нема друштва без противречја. Има и данас лепих ода радости и узбудљивих љубавних уздаха, али песниково око је управљено више на оно што је дубиозно у друштву и затамњено у човеку. То је налог моралне савести. Кад не би веровао да његова реч може да узнемири још нечију савест и тако бар мало допринесе да свет буде бољи, песник би имао проблема сам са собом. Питао би се чему уопште поезија, ако беспризивна сила уређује свет. У основи песничког чина је убеђење да та посебна врста језика има и посебну моћ. Моја песма је мој нож, каже Енценсбергер. Песници немају другог оружја ни оруђа. То је и моје уверење.

Не верујем у безазлене и бесмислене лирске сонатине, ма како биле озвучене. Слова нису ноте, лепо изговорена могу лепо звучати, али увек нешто значе, нешто поручују. Песник се не надмеће са славујем. Свет не може бити лепши ако није и бољи. И најсуптилнија лирска песма или је исповест или молитва, мелем на рану

или израз емпатије, неко посредовано наговарање, завођење; макар била и гугутање, бајање, увек је то неки апел. Мора имати употребну вредност. Писац мора имати неки циљ „који се може достићи само у језику”. Он је јасан и нејасан, а читалац га може прочитати или учитати.

Будући да је песнички језик метајезик, није научен од мајке него створен у непредвидивој игри речима, несводив је на једно значење и не подлеже формало-логичким ни правним законима. Ову мантру, нажалост, песници морају често понављати. Наговештени смисао једновремено може бити и веран и неверан, и смислен и бесмислен, зависно од сарадње читаоца. Обећани смисао уистињује читалац, не песник. Управо у тој загонетној нејасноћи поезије, која истовремено нешто скрива и открива, затомљена је и њена уметничка чар и њена субверзивна моћ.

„Нејасноћа је сунце јасноће”, пева Ујевић. То „сунце” не може да помрачи никакав мрак ни облак. Нити га било каква светлост и слобода може учинити излишним. Песник је заточник савршенства, дакако, недостижног. Али наде има и кад је нема.

Прича о глобалној и националној непогоди је стереотип, нова је само појачана сумња у моћ песничког језика. Моћи не може ни бити без кореспонденције, без разговора. А како да разговарате кад вас нико не чује, кад нема могућности да вас чује. Заглушујућа медијска бука и бес не оставља ни најмање простора за песнички шапат. Уз то, улога силе и силника у уређењу света, брутална или софистицирана, никад није била израженија. Ниједно друштво не може остати изоловано ни поштеђено овог глобалног духовног поробљавања. У том новом ропству Сирене су замениле музе. Песник, ипак, не сме налити восак у уши, он мора, попут Одисеја, везан за свој јарбол, гледати и слушати, да би могао сведочити о заводљивости и трагици пловидбе. Али како и зашто и коме, кад његово сведочење никог не занима, кад његови сапутници место воска држе слушалице у ушима и одазивају се на глас Сирена?

Исувати мач речи или ућутати, питање је сад. Савремена поезија бави се сама собом, тематизује своју друштвену улогу и смисленост песничког чина. Није то лар пур лар (*l'art pour l'art*), него све дубље уверење да се на нове изазове времена поезија не може одазивати на досадашњи начин. Њено читање времена је немушто. Не може се више певати као Маларме, Рилке, Сен Џон Перс; *Кора* Васка Попе и *87 њесама* Миодрага Павловића, некад ваљани путокази, одавно су само драгоцене артефакти наше песничке ризнице. Ти путеви више никуд не воде. Ако реч – сва је прилика – мора бити мач, какав мора бити тај мач и како га ископати? То је највећа мука савремене поезије и сваког песника.

Кад писац седа за сто, дабоме, не седа сам за бели папир, са њим је животно искуство, цела библиотека, традиција, историја, политика и данашњи дан, можда сунце или киша, све је то потенцијално скривено под језиком и вољно или невољно, свесно или несвесно, промаља преко зуба и као посебан израз на папиру оставља траг. Али ту нису довољне мисли и страсти, није довољно само волети или мрзети, за то су неопходне речи. Притом, ако му је до разговора, до нечијег разумевања, песник мора нешто говорити о могућем, а не о немогућем, каже познати мађарски писац Петер Естерхази. Не поступати по божанским законима, као Антигона, већ заједно са Исменом говорити у себи: „За немогућим не ваља посезати”.

Да ли то Естерхази препоручује да писац буде просветитељ или нека врста свештеника, али оног протестантског, ближег земљи него небу, чије би проповеди биле разумне и свима разумљиве, или да буде далековид политичар, у најбољем случају идеолог? Не верујем. Пре ће бити да је то само опомена како писац, да би успоставио непосреднији дијалог са читаоцем, мора своју поруку учинити јаснијом и привлачнијом, „као онај који држи говор”, иначе његово рвање са немогућим нико неће разумети. Ово је само један од примера како писци покушавају кориговати елитистичко поимање књижевности које је превладало у минулом веку и, без великих уступака читаоцу, олакшати рецепцију свог дела. Јер је дело без читаоца мртво, предмет који нема употребну вредност.

Све расправе о савременој поезији, па и ова анахрона, о могућем и немогућем, у суштини, баве се само једним озбиљним питањем: шта то тако важно песник мора говорити да би читалац пожелело да га чује? Како тај циљ достићи? За то су, да поновим, потребне речи, песнички језик. Какве речи и какав језик, то је „глобални” песнички проблем.

У српској поезији – да се вратим кући – песници баш и не хају да премосте све дубљи јаз који их одваја од читалаца, нема озбиљних искорача ни већих одступања од традиције. Зачуђујуће је колико млађих песника своје стихове сабија у сонете и дучићевске катрене, шта ће радити кад оседе. У поезији је неупоредиво опасније бити млад а бити стар, него бити стар а бити млад. Још увек је, чини се, Бећковић најмлађи српски песник, он још увек има највише стваралачке куражи да се отисне у непознато, да искушава нове могућности песничког израза.

Песник сīе за чију се ѿјаву, ѿврде ѿзнаваоци ѿрилика из критичарских кулоара, везује уѿисак о личној скромности, неесѿрадности и одређеном, за књижевне ѿређаоце ѿнекад некарактиери-

стичним, нехају за награде. Ви, са своје стране, тврдиће да песник одговара делом и делањем. Колико је за песника нужна, а колико данас и остварива, брига о елементарном интелектуалном постојењу?

Није баш тако. Истина, не трудим се превише око медијске промоције оног што радим. Бих ја, али не уем. Стога негујем своју стваралачку доколицу, што је, вероватно, само изговор за леност. Знам да је маркетиншки проводацилук у овој заглушујућој брбљаоници нужен. Како друкчије доспети до оних за које пишемо? Иако поезија није нека тржишна роба. Она је одавно изгубила своје муштерије. За њу, додуше, не важи ни дијалектика по којој квантитет прелази у квалитет. Песник, по унутарњем налогу, мора писати, али и мени се понекад чини да збирке песама треба објављивати само у три примерка: за себе, за жену или љубавницу и за националну библиотеку. Довољно. Чему трошак кад добитка никаква нема. А ни критичари и професори књижевности не замајавају се превише стиховима. Ни књижевне вечери и промоције нису баш неки митинзи који утичу на тираже. Не продају се улазнице, што капитализам на Западу практикује. Одазивам се и ја на те позиве, служим и кадим, али се почесто враћам невесео.

Најзад, држим да песма, ако ваља, некако исплива на површину, ако не ваља ту помоћи нема. Знао сам доста песника чије је име одјекивало у јавности, а кад промину светом, као да нису ни живели. Има реинкарнација, исплива понекад и писмо у боци, али врло ретко. Лепо је, дакле, бити на гласу и награде добијати, то је трибут нашој сујети, али песници су као оскоруше, праву вредност покажу тек кад иструле, рекао би Љуба Ненадовић.

Кад је о поштењу збор, наше време подсећа на стари Рим, никад више моралиста и никад више лицемера. Има, наравно, људи који и данас, као моралне парадигме, бране образ нашег доба и устају у одбрану правде и слободе, али то су гласови у пустињи. И Рим је имао стоике, свако време има понеког спремна да за своја уверења изгори на ломачи. Не бих хтео да будем патетичан, али ово аморално, цинично ниподаштавање елементарне људскости и заблуда да се свет може просветлити бомбама мора завршити новом катаклизмом. Право вука на овцу не може бити изнад свих божијих и људских закона.

„Страх животу каља образ често”, али страх и шићар, без великог јада, не смеју бити алиби за опортуно слегање раменима. Поштење не признаје „вунено време”. Писац мора бити заточеник савести и својим стваралачким и моралним чином служити врлини. Ко ће други, ако не стваралац, мали демијург, такорећи. Ако не служи добру, служи демону. Или или. Тако се мени чини.

Сведоци смо све озољенијих њримера нејочинсїава судионика наше кулїурне ѡлиїишке, небриге за националне кулїурне инсїиїуције од којих су неке јединсївене у евројским и свејским оквирима. Трговање кожом, нарочийо сојсївеном, ѡсїало нам је мера ѡрихваїања сїварносїи у чију нас нужносїи убеђују...

Непочинства наше данашње културне политике морају се адресовати превасходно на министра културе, на кога другог? Да је бар једна од оних симпатичних силиконских антена на његовој глави примила бар једну од оних разборитих порука које су му упутили председник Матице српске, Драган Станић и други културни прегаоци, било би довољно да се авиза и опамети. Заклањање иза Владе, каква год да је, не умањује његову друштвену и личну одговорност. Утолико пре, што је и сам човек културе. Зашто у знак протеста не поднесе оставку, то би било вредновано не само као висок морални чин? Тако би, заправо, култури највише помогао. Али њему то не пада на памет, стога се то и мора разумети управо као тровање својом кожом и кожном столицом, ради мало вајдице и много више припросте таштине, што је још горе. Но, манимо министра, да ли је могуће да наша „пресвијетла” Влада не схвата значај културе и културних установа као једног од темељаца цивилизованог друштва? Да ли је могуће да Влада на овакав начин омаловажава улогу Матице српске или, ако ништа друго, симболични значај њеног *Лейоїиса*, као прворазредног културног добра којим би се поносиле и културе знатно богатије од наше? Тек, да не гачем, као све беле вроне, о затвореним музејима, мукама Српске књижевне задруге и других културних и научних установа сведених на просјачки штап. О том је било доста говора. Ако новца нема, зашто наш канцелар сваки дан понавља да новца има? Нема га, ваљда, само за културу, све је прешније. Немам ништа против да се Београд љуља на води и загази у Саву, али не по цену културне истраге.

Појава књиге „Грана од облака” је од криїишке ѡрихваћена као ауїорово свођење рачуна са свеїом, живоїом и ѡезијом. Како Гојко Ђоѓо види овакву квалификацију? Може ли његов чийїалачки корїус да се нада још неком наслову?

Свака песма своди рачуне са светом и животом. А са поезијом ја се још обрачунавам, нисам бацио оловку. И нећу, надам се, док не бацим кашику.